

НЕЗАКОННЕ ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Дзядик М. Р.

Стаття присвячена дослідженню питань особливостей незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в умовах воєнного стану в Україні. З'ясовується поняття екологічної безпеки в країні, його змісту та значення для суспільства в цілому. Наводяться доктринальні та нормативні визначення явища «екологічної безпеки». Визначається, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 249 КК України (незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом) є видом екологічного кримінального правопорушення.

Зауважується, що актуальність дослідження та подальша розробка питання відповідальності та попередження незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом обумовлюється підвищенням суспільної небезпеки та стійкою тенденцією швидкого зростання випадків кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним видобутком риби та інших водних ресурсів, а також необхідністю посилення засобів правового захисту навколишнього природного середовища як біологічної основи життя та здоров'я людини, яка виникає у зв'язку з цим. Аналізуються показники офіційної статистики вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом під час воєнного стану в Україні.

Пропонується висновок, що на сучасному етапі зусилля правоохоронних і природоохоронних органів мають бути спрямовані насамперед на виявлення каналів збуту незаконно видобутої риби та ікри, виявлення добре організованих угруповань, що спеціалізуються на скоєнні кримінальних правопорушень, пов'язаних із браконьєрством, особливо актуальним вважається у якості попередження незаконного видобутку риби та інших водних ресурсів активне проведення еколого-правової пропаганди серед населення країни та запровадження екологічного виховання, яке має бути орієнтоване на різні вікові категорії населення.

Ключові слова: екологічна безпека, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, екологічне кримінальне правопору-

шення, воєнний стан, латентність кримінальних правопорушень, попередження екологічних правопорушень.

Dziadyk M. R. Illegal fishing, hunting or other aquatic extraction during martial law in Ukraine

The article is devoted to the study of the peculiarities of illegal fishing, hunting or other aquatic extraction under martial law in Ukraine. The author defines the concept of environmental security in the country, its content and importance for society as a whole. The author provides doctrinal and regulatory definitions of the phenomenon of «environmental security». The author determines that the criminal offense under Article 249 of the Criminal Code of Ukraine (illegal fishing, hunting or other aquatic extraction) is a type of environmental criminal offense.

It is noted that the relevance of the study and further elaboration of the issue of liability and prevention of illegal fishing, animal or other aquatic extraction is due to the increasing public danger and the steady trend of rapid growth of criminal offenses related to illegal fishing and other aquatic resources, as well as the need to strengthen the legal protection of the environment as the biological basis of human life and health arising in this regard. The author analyzes the official statistics on illegal fishing, hunting or other aquatic resource extraction during martial law in Ukraine.

It is suggested that at the present stage, the efforts of law enforcement and environmental protection agencies should be aimed primarily at identifying the channels of sale of illegally harvested fish and caviar, and at identifying well-organized groups specializing in committing criminal offenses related to poaching; and it is considered particularly relevant to prevent illegal harvesting of fish and other aquatic resources by actively conducting environmental and legal awareness-raising among the population of the country and introducing environmental education which should be

Key words: environmental safety, illegal fishing, hunting or other aquatic resource extraction, environmental criminal offense, martial law, latency of criminal offenses, prevention of environmental offenses.

Постановка проблеми. Конституція України проголошує, що «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу» (ст. 13), а також «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» (ст. 50) [1]. Проблема забезпечення екологічної безпеки населення України нині є однією із найважливіших складових національної безпеки країни, привертаючи до себе увагу державних і громадських діячів, представників бізнесу та науковців. Підвищений інтерес до екологічної проблематики зумовлений сучасною екологічною обстановкою в нашій країні, яка, на жаль, в сучасних реаліях українського буття становить реальну загрозу основам життєдіяльності людини. Чинне кримінальне законодавство заборону серед кримінальних правопорушень проти довкілля містить незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України), що залишається досить поширеним на території сучасної України та призводить до істотної шкоди для суспільства.

Стан дослідження. Дослідженням проблематики кримінальних правопорушень проти довкілля, в цілому, та незаконним рибним, звіриним або іншим водним промислом, зокрема, займалися такі науковці, як П.С. Берзін, І.В. Берднік, Є.М. Борисов, В.В. Локтіонова, С.М. Мойсак, К.М. Оробець, Ю.А. Турлова та ін.

Метою даної статті є дослідження особливостей незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом як кримінально протиправної практики в умовах воєнного стану в Україні.

Вклад основного матеріалу. Поняття екологічної безпеки закріплено в ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», згідно якої «екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [2]. Кримінальне законодавство не містить визначення змісту поняття екологічної безпеки, натомість наука кримінального права пропонує різні трактовки даного терміну. Так, наприклад, Р. Олійничук зазначає, що «дане поняття має складну онтологічну сутність, оскільки є поєднанням двох різномістових складових, що у своєму симбіозі формують якісно нову

категорію - основу постмодерного філософського вектору генезису науки про екологічну безпеку у різноманітних сферах життєдіяльності людини, суспільства, окремих держав і світу» [3, с. 180].

М.І. Мельник та М.І. Хавронюк визначають екологічну безпеку як «умову життєдіяльності людини, флори, фауни в частині нормативно визначеного порядку виконання робіт, пов'язаних з проектуванням, будівництвом, експлуатацією об'єктів, потенційно шкідливих для навколишнього природного середовища [4, с. 629]. На думку інших вчених, екологічна безпека - це «сукупність дій та комплекс відповідних заходів, процесів, які забезпечують екологічний баланс на планеті та в різних її регіонах на рівні, до якого людина може адаптуватися фізично, без збитків (політичних, соціально економічних). Це також будь-яка діяльність людини, що виключає згубний вплив на екологічне середовище та не порушує баланс природних або змінених людиною природних компонентів середовища і процесів, що зумовлює тривале або необмежене в часі існування певної екосистеми» [5, с. 22].

У свою чергу, О.С. Заржицький зауважує, що суспільна цінність екологічної безпеки характеризується цілим рядом принципових особливостей, серед яких: пріоритетність у системі екологічної політики в країні, тобто гарантії екологічної безпеки мають бути на рівні з гарантіями військової, державної та особистої безпеки, а також основних прав і свобод людини» [6, с. 180].

Серед завдань, що вирішуються державою у сфері забезпечення екологічної безпеки та екологічного правопорядку, виокремлюється завдання збереження та подальшого відтворення водних біологічних ресурсів (риби, інших водних тварин і рослин), які впродовж багатьох століть є предметом протиправного, у тому числі й злочинного впливу. Сучасні масштаби незаконного видобутку риби, інших водних тварин і рослин як загалом по країні, так і в окремих її регіонах не можуть не викликати серйозного занепокоєння суспільства та держави щодо стану та перспектив збереження рибних запасів, які останніми роками стрімкими темпами скорочуються.

Однією з причин скорочення рибних запасів на території країни є безперервне зростання незаконного видобутку водних біологічних ресурсів, що заподіює не тільки істотну екологічну шкоду, а й сприяє формуванню тіньової, нерегламентованої економічної діяльності. Кримінальна статистика останніх двох десятиліть констатує тенденцію постійного зростання тільки офіційно

реєстрованих суспільно небезпечних діянь, що виражаються в незаконному зайнятті рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, особливо це характерно для Південного регіону нашої країни.

Серед правових заходів протидії зростаючим процесам порушення екологічного законодавства в галузі охорони водних біологічних ресурсів передбачено кримінальну (ст. 249 КК України) та адміністративну (ст. 85 «Порушення правил використання об'єктів тваринного світу» Кодексу України про адміністративні правопорушення) відповідальність за незаконне добування водних тварин і рослин. Практика показує, що ці статті здебільшого застосовують під час вчинення діянь, пов'язаних із незаконним видобутком риби, що зумовлює необхідність подальшого пошуку ефективних механізмів попередження і припинення незаконного рибного, звіриноного або іншого водного добувного промислу.

Актуальність наукового осмислення кримінально-правових засобів боротьби з незаконним видобутком рибного, звіриноного або іншого водного ресурсу зумовлена також високим рівнем латентності екологічної злочинності загалом і незаконного рибного промислу зокрема, відсутністю своєчасної кримінально-правової реакції правоохоронних органів на відомі факти порушення законодавства у сфері охорони рибних запасів.

Зауважимо, що «термін «латентний» походить від латинського «latens» («latentis») і визначається як «прихований», «невидимий»; «прихований» означає «таємний», який не виявляється явно, тобто протилежний явному, загальновідомому; «невидимий» означає незримий, недоступний зору, непомітний» [7, с. 17]. Криміналогічна наука не містить одностайного визначення явища латентної злочинності. Так, з точки зору О.М. Джужи, «латентна злочинність - це невиявлені або незареєстровані злочини, які не знайшли свого відображення в офіційній статистичній звітності» [8, с. 219]. В.Ф. Оболонцев визначає, що латентна злочинність включає не тільки «ознаку невідомості», а й ознаку «неврахованості» скоєних кримінальних правопорушень в офіційній статистиці. На думку вченого, такі кримінальні правопорушення не пройшли процедуру статистичного обліку і не знайшли відображення в статистичних облікових даних, потрапляють у розряд латентних» [9]. «Латентизація», у свою чергу, означає «процес дії різних криміногенних чинників, що перешкоджають правоохоронцям своєчасно отримати інформацію про вчинені злочинні

посягання, зумовлюючи існування в суспільстві латентної злочинності» [10, с. 183].

Отже, до категорії латентних кримінальних правопорушень варто відносити ті посягання, які були вчинені, але не стали відомі правоохоронним органам, або стали їм відомі, але були приховані від реєстрації.

Складність боротьби з незаконним рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом зумовлюється не тільки об'єктивними причинами, пов'язаними з неочевидним характером вчинення цього злочинного діяння, а й суб'єктивними, що виражаються в незастосуванні або неправильному застосуванні кримінально-правових та адміністративно-правових приписів правоохоронними органами.

Виявлення та аналіз причин недостатньо ефективної правозастосовчої діяльності під час вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в рамках боротьби з екологічними кримінальними правопорушення породжує, з одного боку, необхідність детального дослідження і тлумачення змісту норми ст. 249 КК України у контексті її узгодженості з відповідною адміністративно-правовою заборонаю, а з іншого - вироблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального закону про відповідальність за незаконне добування риби в площині кримінально-правової науки та практики.

Особливо це важливо в умовах воєнного стану в Україні. Так, повномасштабне вторгнення дуже сильно вплинуло на всі сфери суспільного життя в Україні, в тому числі й на злочинність, її види та кримінологічні показники. Значиться, що «унаслідок військового вторгнення РФ загальний вилов водних біоресурсів зазнав значного негативного впливу та скоротився майже на 40 тис. тонн. Всього протягом 2022 року було добуто лише 33,8 тис. тонн водних біоресурсів, що становить 46 % відповідно до показника 2021 року. Часткова або повна заборона навігації на значних за площею рибогосподарських водних об'єктах України - вагомні формуючі фактори промислового рибальства у минулому році. При цьому промисел в Азовському та Чорному морях був фактично заблокований, за виключенням певних ділянок у межах Миколаївської та Херсонської областей» [11]. Ситуація особливо не зазнала змін за період 2023 року.

Згідно офіційних статистичних даних за період 2022 року було виявлено та зареєстровано 576 випадків незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом,

за звітний період 2023 року цей показник склав 615 випадків виявлених та зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 249 КК України [12].

Така ситуація нашою є на висновок щодо необхідності подальшої розробки, вдосконалення, та, можливо, посилення кримінально-правової боротьби з таким видом екологічних кримінальних правопорушень, як незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Зауважимо, що риба, будучи джерелом життєзабезпечення людського організму (наявність білків, кальцію та інших енергетичних продуктів, необхідних для існування живих організмів), має не тільки споживатися, а й відтворюватися. Хижацьке винищення даного ресурсу призводить не лише до щорічного зниження чисельності, а й до повного зникнення. Особливо це стосується представників водного світу, які занесені до Червоної книги України.

Найважливішими напрямками в оновленні кримінального законодавства про охорону рибних запасів слід вважати посилення його превентивної ролі, подальшу гуманізацію з одночасним урахуванням нових небезпечних методів вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, нових видів цих посягань, зростання їхньої суспільної небезпеки, якісної зміни екологічної злочинності, вимог міжнародно-правових норм та Конституції Україні, зокрема й норм про права та свободи людини на життя, здоров'я, екологічно сприятливі умови проживання і виховання, а також про права на життя, здоров'я.

Статистика вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 249 КК України в умовах воєнного стану свідчить про недостатню ефективність заходів у боротьбі з незаконним добуванням риби. Тенденція її до постійного зростання та висока суспільна небезпека, з одного боку, і недостатня ефективність протидії цим злочинним посяганням з боку як суспільства загалом, так і правоохоронних органів зумовлюють необхідність розроблення науково обґрунтованої тактики боротьби з незаконним видобутком риби як кримінально-правовими засобами, так і засобами загальносоціальної та соціально-кримінологічної профілактики.

Висновки. Отже, визначаючи лінію кримінально-правової боротьби з незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на основі кримінологічних та

науково-теоретичних розробок, можна зробити припущення про те, що нині зусилля правоохоронних і природоохоронних органів мають бути спрямовані насамперед на виявлення каналів збуту незаконно видобутої риби та ікри, виявлення добре організованих угруповань, що спеціалізуються на скоєнні кримінальних правопорушень, пов'язаних із браконьєрством. Найважливішим засобом попередження незаконного видобутку риби є активне проведення еколого-правової пропаганди серед населення країни та запровадження екологічного виховання, яке має бути орієнтоване на різні вікові категорії населення.

Література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top>
2. Про охорону навколишнього середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
3. Олійничук Р.П. Екологічна безпека як кримінально-правова категорія : онтологічний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 178-181. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/47.pdf
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
5. Хилько М. Екологічна безпека України : навчальний посібник. Київ, 2017. 266 с. URL: <http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Vykladachi/Hylko/Хилько%20М.І.%20Екологічна%20безпека%20України.%20Навч.%20пос.pdf>
6. Заржицький О.С. Екологічна безпека як кримінально-правова категорія: онтологічний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2015. С. 178-181.
7. Веприцький Р.С. Латентність злочинності та шляхи її подолання. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe_index.htm_2014_1_14.pdf
8. Курс кримінології. Особлива частина: підручник: у 2 кн. / за заг. ред. О.М. Джужі. К.: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 480 с.
9. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 155-161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_130_20
10. Шакун В. Межі впливу на злочинність. *Щорічник українського права*. 2010. № 2. С. 183-190.

11. Загальний вилов водних біоресурсів в умовах війни склав 33,8 тис. тонн. URL: https://darg.gov.ua/_zagalnij_vilov_vodnih_0_0_0_12407_1.html

12. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. ГКД: URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

13. Бабенко А. М., Конопельський В. Я., Чекмарьова І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України: монографія. Харків: Право, 2019. 264 с.

14. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.

15. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання/ *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: науковий журнал*. 2018. Спеціальний випуск № 1(91). «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». Д.: Дніпропе-

тровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 16-26.

16. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис* № 1. 2021. С. 14-22.

17. Бабенко А. М., Палій М. В., Чекмарьова І. М. Взаємодія поліції, прокуратури та державної прикордонної служби України у протидії організованим кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетином державного кордону України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2023. С. 436-440.

18. Бабенко А. М. Адміністративно-правові та кримінологічні заходи у роботі поліції із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). № 3. 2023. С. 200-204.

*Дзядик М. Р.,
прокурор*

Біляївської окружної прокуратури Одеської області